

גניזת קהיר - היסטוריה של היום-יום

איפה נשמע כדבר הזה, חנויות פתוחות בשבת! לרגל הדין ב'חוק המרכולים'.

מתישהו במחצית הראשונה של המאה האחת עשרה, לפני 1000 שנה, נשלחה השאלה המצורפת להלן מפסטאט, בירת מצרים, אל ראש הישיבה בירושלים. השאלה עוסקת באדם אשר יש לו חנות בשוק, הפונה לרחוב, "וכאשר היה יום השבת, באמצע המועד, ראו קבוצת אנשים יהודים (גמאעה מן ישראל) את החנות פתוחה (אלדכאן מפתוחה) ובה נגרים עושים מדפים". מסתבר שנערכו בחנות שיפוצים, כפי שעולה גם מן ההמשך המתאר עשיית מדפים ו"שינויים (תגיר)".

מראה החנות הפתוחה והאנשים העובדים עורר כעס, והאנשים פנו לבית הדין, אשר שלח עוד באותו היום (כלומר בשבת) אנשים למקום, אשר בדקו את המצב, ואכן נוכחו לדעת שהחנות פתוחה, אולם לא ברור אם נמכרה שם סחורה: מצד אחד הסחורה היתה מכוסה, מצד שני דלפקו של המוכר היה בנוי במקומו, כלומר מוכן לביצוע עסקאות. בית הדין מדווח כי לשאלותיהם הגיב המוכר כי הוא "איננו מודע לעבירה כלשהי שהוא עושה (לם יעלם אן עליה פי דלך שי)".

למחרת זימן בית הדין את אותו אדם לדין בנושא, ואז כבר היתה לו טענה יותר מעניינת: מסתבר כי החנות לא היתה בבעלותו, אלא הוא שכר אותה, ונראה שהוא הגיע להסכמה עם בעלי החנות (שלא היו יהודים?) כי לא ישלם שכירות עבור הימים בהם מורכבים המדפים ונערכים השיפוצים ("לא יאכדו מנה אגרה איאם אן יעמלו פיהא אלדפוף ואלתגיר"). ככל הנראה סבר המוכר כי אם הוא אינו משלם על שכירות המקום, הוא גם לא אחראי על השיפוצים ועל כל טענה לגבי חילול שבת (אף שזה נעשה לטובת החנות בה הוא מוכר, ולפי המשתמע – ביוזמתו, ומכל מקום בנוכחותו).

אם זה מזכיר למי מכם היתר מכירת הארץ בשנת שמיטה, או העסקת לא-יהודים במרכזי קניות בשבת, או שליחת פקחי עבודה לא-יהודים כדי 'לתפוס' אנשים שעובדים בשבת ללא היתר – זה על אחריותכם...

מה היתה דעת בית הדין בנוגע למקרה? לאחר שהמוכר בחנות לא יכול היה להביא עדים שיעידו על ההסכם בינו לבין הבעלים, חייב אותו בית הדין במלקות ויודי "כדי לעשות סיג", כלומר אף שלא ברור שנעשה כאן חילול שבת של ממש. אולם גם בקרב חברי בית הדין לא היתה הסכמה: חלק חשבו כי במקום מלקות יש לחייבו בקנס, ואילו "כמה בני תורה (בעץ בני תורה)" סברו כי "אינו חייב דבר (לא ילזמה שי)", ועוד אחרים סברו שיש לחייבו הן במלקות, הן בקנס, הן בנידוי. נדרשת, אם כך, הכרעתו של המנהיג הראשי של היהודים באותה תקופה, ראש הישיבה בירושלים.

מה פסק ראש הישיבה אין לדעת. אולם בתקופת המדוברת, על אף שהאיסור על מלאכות מובהקות נשמר בדרך כלל ומקרים כגון זה שלפנינו היו כנראה נדירים, עדיין היה פער גדול בין מה שדמויות רבניות סברו שיש לעשות או לא לעשות בשבת, ובין מה שעשו האנשים בפועל. נמצאו בגניזה ובספרות הלכתית מן התקופה עדויות על שחייה בנהר, משחקי שתייה והימורים, או סתם ישיבה בטלה ברחובות. על כך בהמשך, בהתאם להתקדמות החקיקה.

(השאלה לראש הישיבה נמצאת בספרית אוניברסיטת קיימברידג, TS8J7.18, 'פורסמה ע"י משה גיל בספרו 'ארץ ישראל בתקופה המוסלמית הראשונה', תעודה מס' 336)

